

Kriz, Direnişler ve Gelecek*

Korkut Boratav**

Bugün içinde bulunduğumuz krizin bazı boyutları ve kapitalizm için yarattığı sorunlar, özellikle direnme hareketleri üzerinde konuşmak istiyorum.

Öncelikle vurgulamak istiyorum: Kriz, kapitalizmin doğasında vardır. Neoliberal model sonrasında sistemin krizleri sıklaşmıştır. Önceki dönemde; yani “kapitalizmin altın çağı” olarak da adlandırılan ve 1945 yılını izleyen 30-35 yıllık zaman aralığında, Keynesgil müdahale ve kontrol araçlarının kullanılması sayesinde, Büyük Buhran boyutundaki bunalımların patlak vermesi önlenmiş; kapitalizmin krizleri hafif geçirilmiştir.

1980 sonrasında yeni bir döneme girildi ve bir önceki kontrol ve denetleme mekanizmalarının finans kapital ile ilgili olan öğeleri serbest bırakıldı. Lenin’in sapataması bir kere daha doğrulandı: Finans kapital bir noktadan sonra taşmakta ve kontrol edilemez bir boyuta erişmektedir. Bu yıllarda programını siyasi iktidarlara kabul ettiren finans kapital, özellikle ABD’den başlayan ve AB içinde de devam eden süreçte, önceki dönemde kendisini sınırlayan engelleri büyük ölçüde tasfiye etti.

Sonraki 25 yıllık dönemde neoliberalizm birçok krizden geçti; fakat bunların hemen hemen hepsi sistemin çevresinde, az gelişmiş blokta patlak verdi. 1980’de Latin Amerika krizi, 1989’da sermaye hareketlerindeki serbestleşmenin sonucu dalga dalga yayılan 1994,1995,1998 ve 2001 krizleri hep çevre ekonomilerinde patlak verdi; metropoller bu krizleri sürekli olarak geçiştirdiler ve hatta bunlardan belli ölçülerde yararlandılar.

Son kriz, doğrudan doğruya metropolde ve özellikle ABD’de patak verdiği için farklıdır. Kökeninde finans kapital ve emperyalizm vardır. Finans kapital, ABD

---

* Bu çalışma Toplumsal Araştırmalar Kültür ve Sanat İçin Vakıf (TAKSAV) Ankara Şubesi’nde Profesör Korkut Boratav’ın 6 Mart 2012’de gerçekleştirdiği ‘Kriz, Dünya ve Türkiye’ başlıklı söyleşinin bant çözümüdür. <http://muhalefet.org/haber-kriz-direnisler-ve-gelecek-korkut-boratav-13-1752.aspx>’den Dr. Serdar Şahinkaya tarafından dosyalaştırılmış, Profesör Korkut Boratav’ın oluruyla da yayımlanmıştır (editörün notu).

** A.Ü. SBF, emekli öğretim üyesi.

ekonomisinin gelişme temposunun kendisi için bir üst kazanç sınırı oluşturmasına razı olmadı. Veya, üretken sektörde elde edilen ortalama kâr oranları ile yetinmeyi reddetti; bu sınırı aşan getiri arayışlarına girdi. Finansal varlıkların piyasa, borsa değerleri, yapay yöntemlerle yukarı çekildi. Bu değer artışları gelirlere dönüştürülünce, üretken kesimlerdeki kârların baskı altına alınması kaçınılmaz hale geldi. Bu baskıyı hafifletmek için emperyalist sistem devreye girdi. Giderek öyle bir evreye ulaşıldı ki, bu saadet zincirinin döndürülebilmesi için ancak ve ancak dış dünyadan sürekli kaynak aktarılması gerekti.

Dünya sistemini kapsayan cari işlem açıklarına ve sermaye akımlarına baktığımızda bu döngünün nasıl sağlandığı görülebilir. Krize giden son 10 yıl boyunca, Amerikan ekonomisinin dış açıkları, dış dünyadan gelen kaynak akımlarıyla kapatılmaktadır. Bu olgunun arka planında, ABD devletinin borç senetlerinin satın alınması; yani bütçe açıklarının yabancılar tarafından kapatılması vardır. Tüketicilerin sifıra inen tasarruf oranlarının telâfi edilmesi; yani ücretlerin artmadığı koşullarda artan tüketim düzeyinin (bazen ithalat fazlasıyla) finansmanı söz konusudur. Bu durumun süregelmesi, dış dünyanın, örneğin Çin'in, Japonya'nın, petrol ihracatçılarının ve hatta çok sayıda üçüncü dünya ülkesinin sağladığı dış fazlalarla (çoğu halde bunlara borçlanılarak) mümkün olmuştur. Dış kaynaklar, böylece giderek büyüyen bir borç tuzağının ve abartılı boyutlarda şişkinleşen bir finansal balonun oluşmasına katkı yaptı. Bu balonun patlaması kaçınılmaz olmaktadır. 2007 sonunda patlama gerçekleşti.

Bu patlama daha sonra Avrupa'ya bulaştı; AB de krize girdi. Ayrıca, AB'nin bünyesi içinde ikincil düzey bir emperyalist ilişkiler ağının varlığı da ortaya çıktı. Avro'ya geçişle birlikte, Portekiz, İrlanda, İspanya ve Yunanistan ile Almanya arasında oluşan ilişkiler ağı, sistematik olarak Almanya'nın lehine işleyen bağımlı bir sisteme dönüşmüştü. Söz gelimi Türkiye'nin, Kore'nin, Brezilya'nın ve Arjantin'in 1980'den sonra emperyalist metropollerden kaynaklanan sermaye hareketlerindeki dalgalanmalar nedeniyle uğradığı krizlerin bir benzeri, Avro Bölgesi'nin zayıf halkaları için söz konusu oldu. Alman sermayesine bağımlı hale gelen bu ekonomiler, 2008 sonrasında bu sermaye akımı tökezlediği anda ağır borç krizlerine sürüklendiler.

Son krizin hem ABD'deki hem de Avrupa'daki aşamalarında, kapitalist sistemin bütün cılası döküldü. Öncelikle krizin hem kökenlerinin, hem de yönetiminin tamamen finans kapitalin kontrolünde olduğu ortaya çıktı. Büyük sermayenin, özellikle de finans kapitalin siyasi iktidarları tutsak hale getirdiği izlendi. Finansal sistemin kurtarılmasına öncelik verildi; bu da emekçi kesimlerin krizin ağır yükünü üstlenmesi ile sonuçlandı. Bankalar ve büyük şirketler hazine veya

merkez bankalarının kaynakları ile kurtarıldı. Buna karşılık, konut piyasalarının aşırı balonlaşması aşamasında finans kapitalin sahtekârca uygulamaları nedeni ile aşırı borçlandırılarak konut almış olan emekçiler, borç taksitlerinde geciktikleri anda polis kapılarına dayandı ve seri halde evlerinden tahliye edildiler. Avrupa'ya geldiğimizde de finans kapitali kurtarma önceliği geçerlidir. Uluslararası krizin Avrupa'ya yansımaları, önceki dönemde Almanya'dan sermaye girişlerine bağımlılaşmış ülkelerin bazılarında (İspanya ve İrlanda'da) özel borçların, alacaklılar gözetilerek devletleştirilmesi biçiminde oldu. Yunanistan ve Portekiz'de ise, dış açıklar bütçe açıkları için kullanılıyordu. Ulusal paralar ortadan kalktığı için, bunlar para basarak borç ödeme veya devalüasyon gibi seçeneklerden yoksun kalmışlardı. Kriz nedeniyle astronomik boyutlara yükselen borç taksitlerini ödeme zamanı gelince, finans piyasaları kredi kanallarını tıkadı. IMF'nin çok iyi bilinen, geçmişte Üçüncü Dünya ülkelerinin sineye çekmek zorunda kaldıkları reçetelerinin daha da ağırları İrlanda'ya, Portekiz'e, Yunanistan'a ve hatta ikincil aşamada da İtalya ve İspanya'ya zorla kabul ettirildi.

Türkiye'deki 12 Mart Muhtırası sonrasında Demirel'in gidip Nihat Erim'in gelmesine benzer bir senaryo sonunda, Troyka Yunanistan ve İtalya'ya muhtıralar çekti. İkisi Goldman Sachs'tan olmak üzere üç banker İspanya ve Yunanistan başbakanlığına ve Avrupa Merkez Bankası'nın başkanlığına getirildi. Kapitalizmin sahte demokrasisinin iğrenç yüzü böylece ortaya çıktı. Marx'ın, Engels'in ve Lenin'in sermaye sınıfları ile devlet arasındaki ilişkiler üzerinde öğrettiklerini Avrupa halkı yaşayarak öğrendi.

Krize karşı dalga dalga muhalif hareketler filizlenirken, Arap dünyasında da ayaklanmalar başladı. Tunus ve Mısır'da patlak veren halk ayaklanmalarının kökeninde, neoliberalizmi ülkelere taşıyan ve insafsızca uygulayan sermayenin tutsağı ve ayrıca kendisi olan iktidarlara karşı duyulan nefret vardır. Bu nefret, halk sınıflarının eşitlik, sosyal adalet ve özgürlük arayışlarıyla bütünleşmişti. Bu arayışın özgürlük/demokrasi ögesini ayırıp diğerlerini yok saymak büyük hatadır. Demokrasi arayışını sadece seçimlere indirgemek ise daha da büyük bir yanılgıdır. Protestoların sebebi ve kökeni tüm bunların toplamıdır. Siyasî İslam her iki ülkede de sürece sonradan müdahil oldu; örgütlülüğün ve paranın sayesinde de parsayı topladı. Eski iktidarlar, İslamcı akımlar değil, halk tarafından devrildi; zaferin nemasını ise İslamcı hareketler derledi.

Aynı tarihlerde Avrupa'da ve ABD'de çeşitli protesto gösterilerinin Tahrir'e referans vermeye başladığını gördük. Tahrir ayaklanmasının iktidarı yıkabilme becerisi bir çok yerde muhalefet hareketlerine de ilham verdi. Tahrir'e katılan gençleri kendi mitinglerine taşıyıp konuşturdular. Protesto, direnme eylemleri

zaten sürekli hareket halinde olan Yunanistan'a; İspanya, İngiltere, Fransa'ya ve sonunda Wall Street'i İşgal Hareketi ile ABD'ye ulaştı. Wall Street eylemleri, Amerikan toplumunda o güne kadar pek rastlanmayan bir sınıfsal ayrımı, "yüzde 1'e karşı yüzde 99" söylemiyle ortaya attı. Büyük sermayenin, finans kapitalin temsil ettiği o "seçkin" çevrenin küçük bir azınlık olduğu; geri kalan nüfusun halk olduğu algılaması doğrudan doğruya sınıf terminolojisi ile ifade edilmiş oluyor. Yüzde 1'lik çevrenin siyasi iktidarı tutsak aldığı ortaya koyan sloganlar da Amerikan devletinin sınıfsal içeriğinin teşhisidir.

Kapitalizmin direnme hareketlerine karşı gösterdiği savunma ve yönlendirme mekanizmalarını da gözden geçirelim. Büyük sermayenin denetimindeki medya, Tunus'ta Bin Ali rejiminin, Mısır'da da Mübarek rejiminin içli dışlı olduğu uluslararası sermayenin yol açtığı insafsız uygulamaları, bunlara karşı oluşan tepkileri göz ardı etti. Ayaklanmalar sadece demokrasi hareketi olarak tanımlandı; Batılı hükümetler eski işbirlikçilerini kurtarmaktan umut kesince, "demokrasi taleplerini destekleme" stratejisine geçtiler. İkinci olarak diğer Arap coğrafyasındaki muhalefet hareketlerinden en kara yobazlığın ve gericiliğin yuvalandığı Bahreyn, Suudi Arabistan ve Yemen'deki hareketler büyük medya ve sermaye çevreleri tarafından gündeme getirilmedi. Bu hareketlerin baskıcı yöntemlerle ezildiği Batı kamuoyundan saklandı. Örneğin Bahreyn'deki hareket, Suudi Arabistan'ın silahlı kuvvetlerinin müdahalesi ile susturuldu. Suriye ve Libya'daki muhalefet hareketlerinde eşitlik, adalet, özgürlük talepleri, sadece demokrasi ve seçim taleplerine indirgenerek yönlendirildi. "Rejim değiştirme" aracı olarak emperyalist saldırı Libya'da uygulandı; Suriye'de gündeme geldi. Mısır ve Tunus'taki hareketlerin sonunda yeni iktidarların kontrolü öncelik taşıdı. Müslüman Kardeşler akımının ana gövdesi, sermaye ile uzlaşma içindedir; hatta bu sermayenin rahatlıkla temsilciliğini üstlenebilecek bir siyasi akımdır. Bu akım, bir sistem olarak emperyalizm ile değil, emperyalizmin bazı görüntüleri ile mücadele eder. ABD sermayesi, IMF ve yabancı sermayeye açılma konularında neoliberalizmle uyumludur. Müslüman Kardeşler'in, AKP'nin bugünkü uygulamalarını örnek aldığı da rahatlıkla izlenebilir. "Onlar anlaşıyorsa, biz de anlarız" zihniyeti ile Batı sermayesi ve yönetimleri ile yakın ilişkiler kurmaktadır. ABD ise yeni bir AKP modelinin bu coğrafyada yaşayabileceğinin ve denetlenebileceğinin bilincindedir.

Kapitalizmin bugünkü krizine karşı patlak veren yeni muhalefet hareketlerinin çözmesi gereken sorunlar vardır. Bugünkü direnme eylemleri, geleneksel sol, sosyalist ve devrimci hareketlerde yaygın bir gerileme aşamasından sonra oluşmaktadır. Reel sosyalizm deneyimlerinin iflas ettiği bir tarih dönemecinden sonra patlak veriyorlar. Kapitalizme karşı tepkiler ve sınıfsal söylemler taşıyorlar;

ama mücadele yöntemlerini, örgütlenme sorunlarını çözmüş değiller. İşçi sınıfının yaklaşık 200 yıllık devrimci geleneğinde anarşizan bir akımı hep var olmuştur. Bu akım, devletin fethini ve dönüştürülmesini gündem dışı tutar. Sermayeyi yıkmaya ve onun yerine oluşturulacak iktidarı devletten soyutlayarak oluşturma özlemi taşır. Bugünkü direnme eylemleri içinde bu eski, anarşizan akımların kendiliğinden oluşmakta olduğunu görmekteyiz. Geleneksel örgütlenme biçimlerini benimseyemedikleri için yatay eylemlere yatkın oldukları gözleniyor. Ve bu hareketin bir sonraki mücadele/direnış aşamasını belirlemek gündeme geldiğinde, “kim/nasıl karar verecek?” sorusu yanıtız kalabilmektedir. Adeta sürekli bir doğrudan demokrasi yöntemi aranmaktadır.

Burjuva iktidarını yıkacak yöntemler henüz gelişmemiş, oluşmamıştır. Geleneksel Marksizmden, sosyalizmden gelen akımların bugünkü temsilcileri, örgütlenmeye, hatta partileşmeye önem veriyorlar. Eski sorular ortaya çıkıyor: “Nasıl bir parti? Nasıl bir hiyerarşı? Kararlar nasıl alınacak?” Burada sosyal mücadeleler tarihinin parlak sayfaları değil; eski, kötü deneyimleri akla geliyor. Kapitalizmin içi çürümüş ve birinin sopayı vurması ile düşecek bir zafiyete geldiğini düşünürsek; bu sopanın kimler tarafından tutulacağı, nasıl vurulacağı; nasıl bir mücadele sonunda düşürüleceğı soruları halen cevap beklemektedir.

Şimdi de akıllı solculardan Wallerstein’in görüşlerine gelelim. Dünya sistemi analizinin kurucularından birisi olan; Marksizm ile yakınlığı olan; özdeşliği bulunmayan bir sosyal bilimci olan Wallerstein, 20 yıl içinde kapitalizmin kesinlikle çökeceğini öngörüyor; fakat nasıl bir geleceğe dönüşeceğini belirsiz olduğunu ileri sürüyor. One göre bu geleceğin seyri, “dünya solu”nun önümüzdeki yıllardaki mücadele biçimine bağlıdır. Wallerstein, solun içindeki ayrışmaların bir sınıflamasını yapıyor. Birinci ayrışma seçimlerle ilgilidir. Sol, seçimler yoluyla siyasete katılmalı mıdır? Seçim yoluyla kapitalizmin yıkılması, aşılması mümkün müdür; değil midir? Seçim yoluyla siyaseti yeğleyen sol içinde dahi, ikili bir ayrım söz konusudur: “Herhangi bir ülkede güçlü orta-sol veya daha yakın bir hareket varsa onu destekleyecek miyiz? Yoksa kendi özerk, bağımsız, devrimci örgütümüzle mi gireceğiz?” Wallerstein bu sorular söz konusu olduğunda uzun vadeli stratejilerle, kısa vadeli ve taktik mücadelelerin ayrışabileceğini vurguluyor. Seçimlerin düzen değişikliğine yol açmadığını belirtiyor; fakat halk katmanlarının ağır acı çektiğı ortamlarda, seçimli siyasetin bu acıları hafifletmenin bir yöntemi olabileceğini kabul ediyor. Diğer bir ifade ile emekçilerin işsizliği, sosyal güvenceden yoksun kılınması gibi ortamlarda, bu uygulamalara son vermek düzen-içi siyasete katılmayı zorunlu kılar. “Hangi partilerle, kimlerle işbirliği içinde, kimleri destekleyerek?” sorularının da, yerel koşullara, zamana göre değişebileceğini düşünüyor.

Sonuncu bir yol ayrımı, gezegenimizin geleceğiyle ilgilidir. Örneğin “ekonomilerimizin büyümesini destekleyecek miyiz?”. “Büyümeye öncelik, sonunda dünyayı felâkete mi sürükleyecektir?” sorularıyla ilgili bir ayrışma da söz konusudur.

Wallerstein’e göre, “Dünya Solu”, önümüzdeki yıllarda bu sorular etrafında asgarî ortak paydalar oluşturarak birleşemezse, 20 yıl içinde çökmesi mukadder olan kapitalizmin sonrası, belki de daha kötü olacaktır. Sol hareketler içinde yaygın olan “ilerleme evrenseldir; eskiyen sistemler yenilenir; daha iyisine dönüşür” düşüncelerine karşı Wallerstein şöyle bir imada bulunuyor: “Çökmenin sonunda, daha da çürümüş, iyice yozlaşmış bir gelecek de mümkündür. Bu durumun oluşup oluşmaması “Dünya Solu”nun mücadelelerine; birleşme becerisine bağlıdır”.

“Dünya Solu”nun önemli bir bilgesinden gelen bu uyarıyı ciddiye almamız gerektiğini düşünüyorum.